

VYSK. A. BARANAUSKO RELIGINĖS GIESMĖS

Lietuva religinga, vadinta net šventąja. Religijai aukoja gausiai savo vaikus kunigus. Religijos vardu pakelia nelaimės. Religija guodžiasi mirties valandą. Religiją Kražiuose patatė aukščiau už gyvybę. Lietuvių religija gaivališka — kaip augalo augti, kaip paukščio čiulbėti. Ir jų religinės giesmės tokios pat gaivališkas Dievo garbinimas, pagalbos maldavimas. O kaip Lietuva mėgo giedoti — ne tik dainuoti! Giedoti bažnyčioj; giedoti namie šermenyse, žiemos vakarais, sekmadienio rytmečiais; giedoti laukuose per kryžiaus dienas, laukų šventinimus; giedoti giesmes, pritaikintas kiekvienai bažnytinių metų daliai. Net ir mūsų elgeta gieda apie šventuosius: Jurgį, Joną, apie Mariją, Jėzų. Išmalda renka ne daineles traukdamas, ne smuikeliu čirškindamas, ne švilpynele birbindamas, ne degtukų dėžutes siūlydamas kaip vokiečių išmaldautojai.

Ar lietuvis supranta, ką jis gieda? Gali giedoti ir nesuprasdamas. Giesmės esmė ne žodžių turinys, bet melodija, garsas, kuriuo išreiškiamas pats jausmas. Vis dėlto dainininkas nori suprasti, ką jis dainuoja. Jeigu nesupranta, tai nesuprantamiems žodžiam įdeda savo prasmę. Tada jo lūpose kokis nors „Honor Mariae...“ išvirsta keistuoju „Ko nor Marija...“ Giesmininkas su pamėga traukia giesmę, kuri yra

jam suprantama ir artima. Dėl to kun. Strazdo „Pulkim ant kelių“ pavirto visuotiniu tikinčio lietuviu lobiu. Bet nedaug tokių giesmių turime. Prieš tai būdavo daugiausia tik verstiniai kūriniai iš lenkų, lotynų ar vokiečių kalbų. Jos būdavo dažnai išverčiamos nevykusiai.

Religinių giesmių skurdų turtą padidino klierikas ir vyskupas Baranauskas — ir verstinėm ir originaliom giesmėm. Bet religinė giesmė sunkiau sukurti nekaip kitos kategorijos jausmai ar mintys lyriškai išsakyti. Daug sunkiau pajusti ryšys su Dievu nekaip su žeme. O kur nepajaušta, neišgyventa, ten giesmė, kaip ir kiekviena kita poezija, gali būti sulipinta, bet ji neužgriebs visos klausytojo asmenybės ir jos neuždegs.

Ar Baranauskas buvo tokis religijos žmogus, kuris pajėgia religiją išgyventi? Jo pasaulėžiūroje religija buvo visa ko centras. Ten, kur religija, ten tikrasis kelias ir laimėjimas. Net tauta, kelių milijonų tauta, kovoje su šimtamilijonine Rusija, gali būti optimistiška, nes — mes plaukiame tikrajam Petro laive, tu (gude) grekonų geldoj; dėl to pats krisdamas pražuviman mūsų neįtrauksi. Baranausko religija ne vien teoretiška; ja tvarko ir savo elgesį. Net asketiškai, kaip vidurinių amžių atstovas: nepajėgęs susitelkti per 8 dienas, jis prisideda rekolekcijų iš eilės dar tris dienas, gulasi kryžium ant šventoriaus, atgailodamas už parapiečius ir už neklaužadas kunigus. Mėgsta melstis: „Oi su malda dūšiai saldu. — Širdžiai ramu, drąsu, gryna. — Taip kaip lietūs sausas uolas, — malda dūšių atgaivina“. Net keista gali atrodyt, kada jis maldomis ir savo valdinius kankina, klausytojus pamokslais vargina po 2—3 valandas. Bet tie keistieji mūsų akims ir yra tie, kurie gali jausti ir sukurti daugiau nei kasdieniniai. Tokis religinis žmogus buvo ir Baranauskas. Jis galėjo kurti religines poezijas. Ir kūrė.

Kūrė ypačiai dviem atvejais. Pirmusyk seminarijoje būdamas, pagautas patriotinio ir religinio vyskupo Motiejaus

veiklumo. 1860 m. vysk. Valančiaus giesmių rinkinyje yra pažymėtos klieriko Baranauskio parašytos „Artojų giesmės“. Antrą kartą vėl pagavo Baranauskas rašyti į gyvenimo galą, ganytoju tapęs. Nesirūpino jų spausdinti. Parašęs siuntė giminėms ir bičiuliams. Vieną rinkinį gavo iš Rozalijos Žukauskienės A. Jakštas ir 1909 m. išleido. Tame rinkinyje viso 27 giesmės. Ne visos. Jų turėję būti dar beveik antra tiek. Jakštas jas suskirstė taip: advente (1), Kalėdų (1), gavėnios (7), Velykų (1), Šv. Panelės (3), Sekminių (2), Dievo Kūno (2), įvairios (5), artojų (5). Dalis jų yra savos, didesnė dalis verstinės iš lotynų ir lenkų kalbos.

Kokias gi giesmes Baranauskas pasirinko išversti ar parašyti? Jo giesmės yra daugiausia skundas ir malda-padėka. Skundas artojiškas ir skundas žmogiškas. Artojiškai skundžias, kad varguose jau akys pratyso, lytuje mirkstam, saulės karšty džiūstam, daržai pūsta, galvijai puola, javų dirvoje neužauga vaisius. Žmogiškai skundžias, kad vilnys pagundų iš visur patvino; nei kelio nei pagalbos dūšia nebežino... dažnai klystam, bet nebedrįstam šaukti nusidėję prie Atpirkėjo. Ir tas skundas tikrai nuoširdus. Jis ne vieno Baranausko, ne vieno artojo — visos anuo metu Lietuvos. Visi su Baranausku galėjo šauktis: išgirsk verkimą, Tavęsp šaukimą žmonių jau žūstančių. Ne vienas Baranauskas, bet visa ano meto Lietuva nuoširdžiai pasitikėjo antgamtinę maldos galybę. Iš čia tas gilus optimizmas; nieks neprapuolė, kas Tavęsp puolė; nors nusidėjo, rado šelpėją. Ir mes verksmingi ir nelaimingi prie Tavęs šaukiamės. Dėl to ir padėkos gausu, ir džiaugsmo.

Taigi Baranausko giesmės yra artimos žmonių rūpesčiams, ypačiai jo metu Lietuvos dvasiai. Jos ir buvo kai kurių mielai giedamos.

Bet ne visa, ką žmonės mėgsta, jau yra gražu. Žmonės dainavo karo laikais „diena rūsti, diena sugriaudinta, tapo Lietuva mūsų sunaikinta“. Šitas surogatas tik gadino žmonių

skoni, kuris buvo pripratęs prie tokių „aukštam dangui šviesios žvaigždės“. Ir religinėse giesmėse gali būti daugiau ar mažiau estetišio grožio, ir skonis gali būti lavinamas ar gadinamas. Deja, Baranausko labai dažnai nepaisyta formalinio giesmės gražumo. Antai, žmogaus sukūrimo tiesą paskelbia beveik juoko forma: Dievas žmogų sutvėrė — Dūšią kūnan įnėrė; — Kūnas iš žemės tapo, — Dūšia iš Dievo kvapo. Pasakys kas nors, kad giesmėse negali būti tik jausmai rodomi, reikia pati mokslo tiesa skelbti. Taip, galima ir religijos tiesos išdėstyti giesmėje, bet derama forma (plg. himną „Pange lingua gloriosi“, kuriame taip pat išdėstytos šv. Sakramento misterijos tiesos, o vis dėlto jis gražus!). Arba vėl paplitusioj džiaugsmingoj Kalėdinėj giesmėj „Piemenėliams vargdienėliams...“ gimimo stebuklingumas Baranausko išreikšiamas stipriais, bet nevykusiais vaizdais: „Akys mato, širpas krato, ant galvos šiaušias plaukai“.

Esama ir gražių posmų, bet, daugumą imant, Baranauskui nepavyko išsiveržti iš netikusių įsigalėjusių verstinių giesmių įtakos ir pakilti į tokias poezijos aukštumas, kurias jis yra pasiekęs savo pasaulinėmis dainelėmis. Iš kitų pasitenkintum tuo, ką jau davė, bet iš Baranausko talento daugiau laukiama.

Tiesa, daug nepavykusių giesmių Baranauskui dovanotina už jo „Sveika Marija, Dangaus lelija...“ Čia Baranauskas su religiniais siekimais yra susiradęs iš visų geriausią formą. Čia tas skundas, čia pasitikėjimas Marija. Juo labiau pasitikėjimas Tai, kuri tokia baroniškai graži ir didi: kaip saulė šviesi, kaip bokštas tiesi. Tam Marijos grakštumui, tam giedriam pasitikėjimui, kuris jausti ir pro visus skundus ir maldavimus, atsako grakšti, melodinga eiliavimo forma. Panašiai grakšti formaliu atžvilgiu ir „Skaisčiausioji, gražiausioji“, bet joje tik Dievo motinos pagarbinimas, nėra to lietuviško sielvartingumo. Gal dėl to lietuvis labiau yra pamėgęs pirmąją.

Strazdelio „Pulkim ant kelių“, Baranausko „Sveika Marija“, Maironio „Marija, Marija“ tebėra, rodos, populiariausios visoj Lietuvoj. Jos yra artimos lietuvio charakteriui; jos yra ir kūrybiškiausios. Noris tada daryti praktišką išvadą: dar griežčiau kontroliuoti liaudžiai skiriamus giesmynėlius ne tiktai turinio atžvilgiu, bet ir formos. Kantičkos pavirto jau pašaipos objektu dėl savo literatūrinio analfabetiškumo. O Dievui skiriamas žodis turi būti ne bet koks, tik rinktinis, kaip motinos ašara. Jam žodis yra misterija.

Prašos ir antra išvada. Esam liudininkai, kaip nyksta talcos, nyksta vakarais ar rytmečiais giesmės, nyksta bažnyčioje rožančiai ir karunkos... Vadinas, kinta pats tautos charakteris: kolektyvinis darbas, kolektyvinis žaismas, kolektyvinė malda užleidžia vietą individualinei : kiekvienas sau dirba, sau dainuoja, sau meldžias. Jeigu nebus kokių griežtesnių žygių daroma, tai žymi dalis religinių giedojimų ir religinių apeigų yra jau pasmerkti žūti. Juo labiau pasmerkti, kad liberalistinė dvasia visumoj tebestiprėja. Reiktų tad skubintis surankioti šitas tautos turtas: surinkti žinios, kokios giesmės kur yra giedamos, kokiomis progomis ir kokiose apeigose, su fonografu užrašyti pačios melodijos. Tik paskui bus galima rašyti religinio gyvenimo apraiškų istorija. Tiesa, katalikų krašte apeigos skiriamos visur maždaug vienodos, bet vietomis vis dėlto jos įvairuoja, niuansuoja. Tie niuansai mums ir būtų įdomūs. Jau renkamos dainos, renkami drabužiai; jau sudarytas bažnytinis muziejus. Pravartu ir čia sava gyvąją sritim susidomėti, nes kažin ar visada galėsime taip nuoširdžiai su Baranausku džiaugtis:

Giesmėms ir maldoms, net klausant saldu,
bažnyčios mūrus siaudina,
giesmėms malonės ir dėkavonės
Dievišką širdį griaudina.

*

Pastabos prie Anykščių šilelio žodyno

Anykščių šilelis rašytas rytų aukštaičių, anykštėnų, tarme. Tačiau jau pirmame leidime, L. Ivinskio *Metskaitliuje* 1860 ir 61, kai kurios tarmybės pašalintos. L. Geitlerio 1875 antru kartu paskelbtas Šilelis nuosekliau grįžta prie tarmės prieš paties autoriaus norą. Trečias leidimas 1882, bendru autoriaus ir Hugo Weberio sutarimu, davė tarminį ir bendrinį tekstus. Autoriaus pastangos duoti Šileliui bendrinės kalbos formą buvo pratęstos nuosekliausiai Jono Jablonskio 1905; jo paruoštas leidimas buvo pagrindas ir kitiem paskesniems leidėjams.

Šiame leidime (Antanas Baranauskas, *Anykščių šilelis*. New York, 1961. Red.) taip pat vartojama bendrinė rašomoji kalba. Tačiau, kaip ir ankstesniuose, nebuvo galima atsakyti nuo kai kurių tarminių formų. O žodynas, taip pat kaip ankstesniuose leidimuose, visai neliestas, kad išliktų ano laikotarpio socialinis ir kultūrinis koloritas. Jame ryškiausios yra keturios žymės: autoriaus jautrumas lietuvių kalbos poetinei jėgai apskritai; suaugimas su sava tarme ir savo krašto etnografija; atskirų žodžių vartojimas ypatinga prasme, kuri yra mažiau būdinga šių dienų to žodžio vartosenai; gausus vartojimas svetimybų, veik išimtinai slavybių, kurios anuo metu buvo jau jėjusios į liaudies kalbos lobyną.